

"היום הקדוש" - יום הכיפורים ולקראת סוכות תשע"ו

הורה לנו הבורא יתברך בתורתו: "והיתה לכם לחקת עולם בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את נפשתיכם וגו' " והבטיחנו: "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם, לפני ד' תטהרו" (ויקרא טז, כט). אבינו מלכנו האב הרחמן, ברוב רחמיו וחסדיו יאמר לעמו "סלחתי כדבריך", אך מזכיר לכולנו האדמו"ר מקוצק זי"ע: אמנם כן, "ביום הזה יכפר", אולם עלינו מוטל: "עליכם לטהר אתכם!" "לפני ד' תטהרו"!

ערב יום הכפורים, יום שלישי ט' תשרי

א. אסור בתענית (אפילו תענית חלום), אין אומרים תחנון ואין אומרים מזמור למנצח יענך וגו'. בסליחות מתוודים רק פעם אחת ובני אשכנז – אין אומרים מזמור לתודה, ואין אומרים אבינו מלכנו וכו' לא בשחרית ולא במנחה. בני ספרד אומרים בכל התפילות אבינו מלכינו.

ב. מצות אכילה ושתייה: כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי (גמ' ברכות ה"א)

לרש"י – הכנה למצוה חלק מהמצוה, על כן המצוה מן הבוקר, ולא כבר מהלילה (באור הגר"א ויד אפרים) ומצות אכילה אפילו למי שאינו מתענה רק לשעורין, משום שהוא זקוק בוודאי להכנה רבה. **לרא"ש** (יומא פח) – להראות חיבתו של הקב"ה, כמלך שגזר על ילד שעשועיו להתענות יום אחד, ולפני כן, האכילו והשקו.

לרבנו יונה (שער שביעי אות ח) – להראות שמחתנו בהגיע יום כפרתינו.

הערה: נשים גם כן במצוה, אף שהיא הזמן גרמא, כיון שהיא הכנה לתענית – "כל נפש וגו'". ויולדת וקטנות שאינן צמות – אינן במצוה. (כת"ס).

החייב והקיום: יש לאכול סעודה אחת נוספת בפת, בנוסף לסעודה המפסקת, ויש להרבות פי 2 ממה שאוכלים ביום אחר (סדור הרב ובכה"ח בשם פע"ח), ומנהג לאכול (בנוספת) דג, עפ"י מעשה המובא בטור סי' תרח ואין לאכול בשר בקר, שום, ביצים ומאכלי חלב חמים (זולת קפה או תה בחלב) ולא יין ישן – כל היום. (משנ"ב תרח, ט"ז ומט"א). המנהג לאכול אף את הסעודה הראשונה (הנוספת למפסקת) כדרך סעודת יום טוב, בפריסת מפה ונרות דולקים וכו' (ארחות חיים תרד, ד וקצה המטה תרה, לז עפ"י תניא רבתי).

הערה: השדי חמד מסתפק אם חייבים באכילת פת, ובמנחת חינוך, שיג. שאין צריך שלא נאמר סעודה, אלא "כל האוכל ושותה", ויש נוהגים עפ"י הקבלה בשבע סעודות, מכל מקום יש להשתדל להיות במצב אכילה ושתייה במשך כל היום. (כת"ס, קיד) ומהרי"ל דיסקין אכל צימוקים כל היום.

תפילת מנחה – זמן מנחה גדולה: 13:02

תיקנו חכמים להתפלל מנחה בערב יוה"כ לפני סעודה המפסקת עם וידוי מלא ואף הנשים צריכות להתוודות בתפילת מנחה לפני הסעודה המפסקת, שאף הן מחויבות בעשרה וידויים במשך יום הכפורים. (ספר החינוך מצוה שסד: "ונוהגת מצוה זו בזכרים ובנקבות"). ואף חלשים וחלשות שאינם מסוגלים להתפלל, לא יפחתו מלומר במשך יוה"כ, עשר פעמים וידוי. (מהרי"ל)

וידוי נאמר בעמידה ("ויעמדו העם ויתוודו" – נחמיה ט') אא"כ זקנים או חלשים, ורשאים לשבת בעיקר בוידויים שבחזרת הש"ץ. ובשו"ע תרז, ב: שאין חובה לפרט חטאים אישיים. והרוצה לפרט, רשאי, ולרמב"ם הוא משובח. אולם רק בלחש ולא בקול שנאמר: "אשרי נשוי פשע כסוי חטאה" (תהילים טז), והמתבייש מוחלים לו מיד. הכאה על הלב אינה מעכבת. אלא שנהגו, לזכור כי הלב חומד וכו' וממנו היצרים והתאוות. ויזהר שלא יכה על לב חברו. (הגר"א דסלר זצ"ל). השוכח וידוי באחת התפילות וסיים, אינו חוזר על התפילה ואומר רק הוידוי. (דעת מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל במחזור המפורש).

סעודה מפסקת

סעודה חגיגית בהתרוממות והתרגשות (גילו ברעדה). מטבילים המוציא בדבש ויש בסוכר ויש אף במלח. אוכלים מאכלים קלים: לא דג, לא בשר שמן, לא ביצה, ולא שומשמין, חמוצים, וחריפים (שום) ולא משקאות משכרים.

המסיימים את הסעודה המפסקת אחרי פלג המנחה – 17:20 לפני ברכת המזון, יתנו בפה או בלב שטרם נכנסים לתענית, לגר"ע יוסף זצ"ל אם לא קיבלו הצום בפה או בלב – מותר עדיין לאכול. ואף מי שלא התנה מותר בשטיפת הפה. (מקראי קודש ע"פ מהרי"ל דיסקין זצ"ל).

הטמנה מערב יו"כ למוצש"ק

בני אשכנז אסורים, להטמין מערב יוה"כ למוצא, פרט לצורך יולדת, חולה או קטנים (משנ"ב) ואם משאירים עבור הנ"ל, מותר להוסיף גם לצורך הבריאים. ובפרט לחלשים הצריכים לאכול מיד אחרי הצום או הזקוקים מיד לשתיה חמה וכדומה (חת"ס לשבת מ) הטמינו עבור גדולים – מותר לאכול במוצ"ש ואין צריך להמתין בכדי שיעשו. לבני ספרד - מותרת הטמנה לכתחילה גם לגדולים בריאים.

תוספת יוה"כ

מצוה להוסיף מחול על הקודש ולקבל קדושת יוה"כ לפני שקיעת החמה (6:26), על כן מהראוי לקבל מזמן הדלקת הנרות ועכ"פ לכל המאוחר כ: 5-10 דקות לפני השקיעה.

הדלקת הנרות

בירושלים – 18:01 – אזור המרכז – 18:16

פורסים מפה על השולחנות ולובשים בגדי לבן ולא מתקשטים בתכשיטי זהב של שבת ויו"ט (כולל שעון) פרט לטבעת או עגילים הרגילים תמיד להיות על הגוף. מכינים נר נשמה שידלק כל יוה"כ לצורך הבדלה. ואם צריך, נר לנפטרים.

הברכה: "להדליק נר של יום הכיפורים". טעמה וברכה "של שבת" ועבר תוך כדי דיבור – יצאה. (שו"ת מהר"ם בריסק, ב, מד) יש המברכות שהחיינו בהדלקה, ואזי לא תברכנה בביהכ"נ אלא רק תשמענה מהש"ץ ותענינה אמן. בעת הדלקת הנרות צריכה אשה להיות מוכנה לקבל קדושת יוה"כ וחמשת העינויים עם נעלי יוה"כ וכו'.

יש להגיע לביהכ"נ לזמן אמירת כל נדרי בעוד יום, שאין מתירים נדרים בשבת ויו"ט, בפרט מי שעדיין לא עשה התרת נדרים, ויאמר מילה במילה עם הש"ץ.

ברכת הילדים

לפני כניסת יום הכפורים נהוג לקבל ברכת ההורים ולבקש מחילה אם פגעו בכבודם (כיבוד אב ואם גם מצוה שבין אדם לחברו, שאין יוה"כ מכפר בלא פיוס – בן איש חי) והובא הנוסח בקיצור שו"ע קלא, טז וחיי אדם קמד, יט ובמחזורים, ויש להשתדל לקבל ברכתם אפילו הם במדינה אחרת דרך הטלפון וכדומה.

איחולים וסגולות לצום קל

יש אומרים שכיון שנאמר "ועניתם את נפשתיכם" אין לעשות סגולות ואין לאחל "צום קל" – שדי חמד בשם גאון אחד. אמנם, הכרעת הפוסקים: "ועניתם" היינו – שלא לאכול ולשתות, ומותר לחזק הגוף ולאחל "צום קל" ואדרבה על כן אוכלים ושותים בערב יוה"כ – שו"ת חלקת יעקב, ב, נח שו"ת צי"א ז, לב ומשנה הלכות ז, סב ואולי עדיף לאחל "צום מועיל".

תפילת ערבית

יש נוהגים לעמוד על רגליהם בכל תפילות יוה"כ ונשים לא תעמודנה (שו"ע תריט, ה ומשנ"ב) מכל מקום, בעת אמירת הוידוי יש לעמוד, ואפילו חלשים, לכל הפחות בעת אמירת המילים: "אבל אנחנו חטאנו" (שזהו עיקר הוידוי) – שו"ע תרז, ג. והחלשים ביותר יכולים להקל בוידוי שבחזרת הש"ץ, לאומרו בישיבה.
הערה: מותר לבקש ביוה"כ בקשות אישיות אפילו על פרנסה או רפואה למרות שחל בשבת, מפני שהוא חיתום הדין (אורחות רבינו ב, קסא בשם מרן החזו"א זצ"ל).

הצום

א. הנצרכים עפ"י דעת הרופא ודעת מורה-הוראה לאכול ולשתות לשיעורין, יכולים לאכול לפי הצורך כל 9 דקות – (הכרעת החזו"א עפ"י חת"ס) עד 30 ס"מ"ק מוצק (מקביל לנפח 30 גרם מים) וכן 40 cc נוזלים. (כל משקה שרוצים – מיצי ענבים ופירות, חלב, מרק צח, לבן ויוגורט מנוערים - תורת היולדת) והצריך, אוכל ושותה בבת אחת – כנ"ל. זקוקים ליותר ישנו כל 6 דקות, כל 4 או כל 2, או ישנו בכפית ולא מהכוס.

הערה: הנצרכים ל"שיעורין" יתחילו מן הבוקר או מאז שצויה הרופא ולא ימתינו, שאזי יצטרכו חלילה ליותר מ"כשיעורין" ויצא שכרם בהפסדם – דעת מרן הגרש"ז זצ"ל בשש"כ טל, סט שו"ת אג"מ ד, קכא ומקראי קודש.

ב. האוכלים ביוה"כ (קטנים, יולדת חולה) נוטלים ידיים כרגיל, אין קידוש ואין חובת לחם משנה, בברכת המזון אומרים יעלה ויבא "ביום הכפורים הזה" ולדעת הגר"ע יוסף זצ"ל "ביום מחילת העוונות הזה".

ג. ילדים עד גיל 9 מוחים בהם שלא יצומו, מגיל 9 מחנכים לשעות, (עכ"פ להרחיק בין הארוחות). ילד וילדה בריאים מחנכים אותם לצום מגיל 11 מדרבנן, אם מסוגלים.

רחיצה

אסור להושיט אפילו אצבע למים צוננים (לתענוג) פרט לניקיון מליכלוך. בבוקר, אחרי הקימה, נוטלים – עד סוף קשרי האצבעות, והוא הדין אחרי שרותים (ביום – במשך התפילות). ובליילה אחרי התפילה – יש לגעת בנעל ואז מותר במים.

תינוקות שרוחצים יום יום – אם צריכים ירחצום בכפפות – "אם פניו מלוכלכות קצת או שיש לו ליפלוף על עינו – יכול ללחלח אצבעו במים ולרחוץ מקום הלכלוך" (משנ"ב תריג, ט)

סיכה

חמורה מרחיצה ואפילו לא לתענוג – אסורה אלא לצורך רפואה (בחומר נוזלי או במשחה בנגיעות במקום) וכן לתינוק הצריך לכך, בוסם (אפילו נוזלי) מותר רק על מקום מסוים. (לבני ספרד כל שבת ויו"ט מותר בושם רק בצוואר ובידיים ולא במקום שיניחו עליו אח"כ בגד) מביאים בשמים להתרענן – לא יטפטפו על בגד, ורק על הראוי לברכת הבשמים להבדלה – מברכים.

נעילת הסנדל

אסורה נעל עור. יש מחמירים אפילו רק ברצועת עור מלמעלה והפר"ח וברכ"י והגר"ע יוסף זצ"ל מקילים. רק קישוטי עור קטנים מותרים. הגר"י פ"ש זצ"ל.

סקאי (דמוי עור) הגר"י ש"אלישיב זצ"ל מתיר והגרש"ז אויערבך זצ"ל אוסר: "משום מראית העין". מותר להניח מדרס מעור בתוך נעל גומי ופולסטיק לנזקקים לכך – חלק"ב, בפג ובקצור הלכות המועדים עמ' קיב.

הזכרת נשמות

"נהגו לידור צדקות ביו"כ בעד המתים ומזכירים נשמותיהם, שהמתים גם כן יש להם כפרה ביוה"כ" (שו"ע תרכ"א, ו) "ומשום כך נקרא "יום הכיפורים" לשון רבים, כי יום זה הוא כפרה לחיים ולמתים ר"ל ע"י תפילות ובקשות של ישראל ונתינת צדקה בשבילם" (דרכי משה סוס"י תרכ"א בשם מהר"י ווי"ל) יכולים לומר תפילת יזכור וכו' גם ביחידות, אף שלא נמצאים בציבור – גשר החיים ח"א פרק לא אות ב.

נעילה

יש לשמור את הכוחות לתפילה זו, שכולה: "פתח לנו שער בעת נעילת שער כי פנה היום", ואם לא עכשיו אימתי, שהכל הולך אחר החיתום, ואף החלוש מן הצום יאזור כגיבור כוחותיו ויכניס בליבו פחד על חתימת הדין, ואפילו כל השערים ננעלים, חלילה, שערי דמעות אינם ננעלים, והכל יתהפך לטובה.

ארון הקודש פתוח – אך אין חובה לעמוד (בודאי כשחלשים) שספרי התורה כברשות אחרת – ט"ז, ורק כשמוליכים את הספר (כבכל נדרי) אסור לשבת ("ויעבור מלכם לפניהם ויעמדו") והיכול, עומד משום הידור וכבוד התורה. (חת"ס)

גם נשים חייבות לכל הדעות בתפילת נעילה – שאין תפילה שהיא בקשת רחמים יותר ממנה – שו"ת יביע אומר ב, או"ח.

בתפילת נעילה, בכל מקום שנזכרת כתיבה אומרים במקום כתבינו – "וחתמינו" (רמ"א תרכ"ב, ומהרי"ל). הטועה ואמר כתבינו – אינו חוזר (דעת תורה שם, ב, ושו"ת שבט הלוי ד, נה).

סיום הצום

צאת יוה"כ – 19:11 **זמן רבינו תם** – 19:47

בהגיע הזמן, האומר "ברוך המבדיל בין קודש לחול" – רשאי לשתות מים בלבד. אף שעדיין לא התפלל ערבית.

הטועה בערבית ואמר "המלך הקדוש" או "המלך המשפט" ולא נזכר תוך כדי דיבור, ממשיך בתפילתו ואינו חוזר (משנ"ב תקפ"ב, א קיצשו"ע קכ"ט, ג ח"י אדם כד"י וכף החיים ק"ח, ג) כמו כן, הטועה ואמר זכרנו לחיים וכו' או בספר וכו' – אינו חוזר (שו"ע ק"ח, יב פמ"ג במש"ז יב חיד"א ביוסף אומץ, ת וכה"ח, נח).

אין להכות על הלב בסלח לנו בערבית מוצאי יוה"כ "להחזיק האמונה שנתכפרו לנו חטאינו" (קצה המטה תרכ"ד, א עפ"י מאורי אור בעוד למועד דף נד ע"ב).

קידוש לבנה

מקדשין הלבנה מיד כשיוצאים מבית הכנסת, כדי להתחיל במצוה מיד (רמ"א תכ"ב, א מט"א תרכ"ד, סידור היעבץ וקיצשו"ע קל"ג, כז) אף לפני טעימה, בעוד מעוטפים בטלית והקיטל, מפני ששמחים שיצאו בדין – משנ"ב תכו, יא (מרן הגרש"ז אויערבך נהג לקדש בעשי"ת – להרבות בזכות). ויש מקפידים להבדיל ולטעום

דבר מה ולנעול נעליים רגילות ואח"כ לקדש הלבנה, כדי שיהא מבושם ובגדיו נאים בבואו לקבל פני המלך, מכל מקום כשכעת יש מנין ומאוחר יותר אולי לא יהיה, עדיף לקדשה מיד. פוקדים איש את רעהו בשלום ובברכת שנה טובה וגמר טוב בשמחה ובטוב לבב כמו ביום טוב, כנאמר: "לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך, כי כבר רצה האלקים את מעשיך" (קהלת ט, ז).

הבדלה

במוצאי יוה"כ אין מברכים "בורא מאורי האש" אלא על נר שדלק כל יוה"כ לצורך להאיר ולא השתמשו בו לשום צורך אחר, והוא הנקרא "נר ששבת" (שו"ע תרכד, ה), והיינו לכתחילה הנר עצמו שדלק מערב יו"כ (שו"ע הרב שם, ח עפ"י הרמ"א דרה"ח ומשנ"ב, יב). ומן הדין מותר אף על נר שהודלק במוצאי יוה"כ מנר ששבת (שו"ת אג"מ או"ח ד, קכב וא"א מבוטשאטש). מי שאין לו בנמצא שום נר ששבת ואף לא להבת גז שדלקה מערב יוה"כ ואין באפשרותו להשיג מאחרים – לא יברך "בורא מאורי האש" (משנ"ב תרכד, י וביה"ל ד"ה וי"א וכו'). יש שהתירו לברך אף על אור חשמלי (עם חוט להט – נורה רגילה) שדלק כל היום (שו"ת משיב הלכה ב, קצה ושו"ת באר משה ח"ו עמ' רמח).

אשה המבדילה לעצמה (או גם לחברותיה, כשאי אפשר לשמוע מאיש). בת אשכנז לדעת המשנ"ב לא תברך ברכת מאורי האש. השו"ת יין או מיץ ענבים כמלוא לוגמיו פוטר שאר המשקים שישתה, במידה והם לפניו או היה בדעתו לשתותם או שרגיל בכך (אפילו לא היו בכוונתו או לפניו).

ברכת הבשמים: שו"ע תרכד, ג: אין מברכים אפילו חל יוה"כ בשבת (כיון שלא אכלו ושתו לא נסתלקה נשמה יתירה) ובמשנ"ב שם שכשחל בשבת יש מברכים. ולמעשה, יש מברכים על הבשמים אחרי שטעמו מן היין – חיי אדם קמה, טל. כף החיים שם, ט ורב פעלים.

ילכו מחיל אל חיל

אוכלים ושומעים במוצאי יוה"כ, והוא קצת יו"ט (רמ"א תרכד, ה). ותוקעים יתד ראשונה בסוכה (ארחות חיים, מח) וראה להלן. ויש לומדים משניות ודיני סוכה, ובכל אופן אין להפריע מנוחת השכנים העיפיים מעבודת יוה"כ.

שחרית יא' בתשרי

נהגו להשכים לתפילה מוקדם יותר מבשאר ימים או עכ"פ להקדים זמן התפילה בחמש דקות, להראות עליה אחר עליה, ושלא יקטרג השטן (מג"א תרכד א"ר קיב, ז ושו"ע הרב שם).

בין יום הכיפורים לבין סוכות

נאמר בתורתנו, ויקרא כג, מ: "ולקחתם לכם ביום הראשון וגו'" ודרשו חכמינו: "ראשון לחשבון עוונות", שמיום הכיפורים ועד הסוכות עסוקין כל ישראל במצוות סוכה וארבעת המינים, ואין עושים עוונות, כי מצוה בעידנא (בזמן) דעסיק בה מגינה ומצילה מכל חטא (ראה כלי יקר שם).

ימים אלו ימי שמחה, שנחנך בהם המזבח בימי שלמה, על כן אין מתענים בהם אפילו לא ביום פטירת או"א ר"ל (יאהרצייט), אבל חתן וכלה מתענים ביום חופתם, אלא א"כ חלושים מצום יוה"כ, ומותר להתחתן בימים אלו, ואומרים הוידי במנחה (פת"ש אבהע"ז סא, ט). כמו כן, אין אומרים בימים אלו תחנון (רמ"א תרכד, ד) וכן אין אומרים יהי רצון שאחרי קריאת התורה (קצשו"ע כג, כז), אבל אומרים למנצח וגו' וא"א (משנ"ב, ז). ובשבת שבין יוה"כ לסוכות ("האזינו"), אין אומרים אב הרחמים ולא צדקתך צדק וגו' ובמוצ"ש אין אומרים ויהי נועם וגו' ואתה קדוש וגו'.

בניית הסוכה

מצוה להעמיד הסוכה, וראוי אם אפשר לגומרה למחרת יום הכיפורים (רמ"א תרכה, א ומג"א, א) וטוב מיד לאחר הבדלת מוצאי יוה"כ לפני האכילה להתייעץ עם בני הבית היכן וכיצד יעשו הסוכה (בכל אופן לא תתעכב משום כך האכילה שגם היא מצוה כביו"ט) ולמחרת מיד אחר שחרית יתחילו בעסק הסוכה וההשתדלות ברכישת ארבעת המינים (א"ר תרכד, טו שו"ע תרכה, א ומשנ"ב, ב). ויש המהדרין להעמיד הדפנות כבר בעשיית, ולהניח הסכך במוצאי יוה"כ ולגמור כולה למחרת (ברכ"י תרכד, א ושע"ת, א "שכן נוהגין המהדרין והמדקדקים במצוות"). אמנם, מי שאינו מספיק לעשותה בהידור וכראוי בזמן קצר, מוטב שלא ימהר, ויעשה כפי יכולתו (מט"א תרכד, טו). בתליית הסדינים והקישוטים לכל הדעות ניתן להמתין עד ערב סוכות שיישאר בנקיונם וביופיים (סוכה כהלכתה עמ' לו).

הערה: אין לקנות סוכה ממעות מעשר (ערוה"ש יו"ד רמ"ט, י). ולפני הנחת הסכך, יש לומר: "הריני הולך לקיים מצות עשיית סוכה כמו שכתוב בתורה, חג סוכות תעשה לך" (כף החיים תרכה, א).

חלה שבת בין יוה"כ לבין סוכות, יש אומרים שמן הדין יש להקים את הסוכה לפני שבת (שו"ת אבני נזר או"ח, תנט) כיון שבשבת אי אפשר לבנותה, א"כ הם שני זמנים נפרדים, ואין מעבירים על המצוות, ויש שתמהו וחלקו, כיון ששבת אינה זמן פטור אלא שיש מניעה מצד איסורי שבת מליבנותה, והכל זמן אחד (שו"ת מנחת אלעזר ד, נה ושו"ת מחזה אברהם, קלה). על כן, מי שלא הספיק – יש לו על מי שיסמוך.

הערה: מותר לבנות סוכה בערב שבת אף אחר חצות עד זמן מנחת קטנה – 16:00 (בכורי יעקב, ה) ויש מחמירים שלא לעשות אלא עד חצות – 12:30 אלא א"כ ע"י נכרי, [פרט לסיכוך שלא יעשה הנכרי] (משנ"ב שם, ב ופמ"ג א"א, א)

תליית פירות שביעית בסוכה

אין איסור לתלות אתרוג או רימון ושאר פירות של שנת השמיטה בסוכה, אף שנאסרת אכילתם לשבעת ימי החג, כיון שאפשר לאוכלם בתום החג. אבל יש להיזהר מליתלותם בתחיבת סיכות וכדומה מפני שמפסידים אותם מאכילתם בידיים, אבל עצם התליה בסוכה, אף שהם מתייבשים, אין זה נחשב כעשיית הפסד בידיים (שו"ת שבט הלוי ג, נז ושו"ת להורות נתן ג, טל). ובארחות רבינו ח"ב עמ' שלא, הביא ראייה מהגמרא סוכה טל ע"א שלוקחים אתרוג של שביעית למצוה אף שע"כ נאסר לאכילה שהוקצה למצוותו.

ארבעת המינים בשנת השמיטה

אתרוג: יש בו קדושת שביעית כיון שראוי לאכילה (שו"ת שבט הלוי ג, קנה ז, נז) ונחלקו הראשונים אם הולכים אחר חנטה או אחר לקיטה (ראה רמב"ם שמיטה ויובל ד, יב וראב"ד שם ובאור הגר"א ליו"ד שלא, קצא) ונהוג להחמיר כשתי השיטות, בין נלקט בשביעית בין חנט וכל שכן כשגם חנט וגם נלקט בשביעית - יש בו קדושת שביעית (חזון איש שביעית יא, ז), מכל מקום, מותר לתולשו מן האילן אף כשהוא ירוק (שלחן שלמה שביעית עמ' רכד).

על כן למעשה: א. בשעת קנייתו יש לשלם בהבלעה או לקנותו ע"י אוצר בית דין (רמב"ם ח, יא וחזון איש שם) **ב.** אין להוציא אתרוגי ארץ ישראל לחו"ל בודאי לא בכמות מסחרית אלא רק בשעת הדחק ובמקום הפסד גדול, כדי שלא יופסדו פירות שביעית בא"י מחוסר דרישה (ראה שו"ת משנת יוסף ב, כד-כט ושו"ת אבני קודש בשם הגר"ז בהרן זצ"ל). לכל הדעות, יש להקל בהוצאת אתרוג אחד או שנים ובפרט אם יוחזרו לא"י ויאוכלו ויתבערו בא"י (ראה כת"י מכתבי החזו"א והגרי"ק זצ"ל בארחות רבינו ח"ב עמ' שלא ובשו"ת תשובות והנהגות ב, תקס מכתב מהגרי"ז מבריסק זצ"ל שביקש שישלחו לו אתרוג לחו"ל וביקש שיקנו לו אותו כבר בא"י שיהיה שלו, וראה גם שו"ת משנת יוסף שם). **ג.** אין לברך על אתרוג משומר [שלא הפקירוהו בעליו] או נעבד [בעבודות הקרקע האסורות בשביעית] שלדעת רבים מהפוסקים אסור באכילה, ולמשנ"ב תרמט, כל שאסור באכילה פסול למצוה (שו"ת חלקת יעקב ב, קקט שו"ת חשב האפוד א, כב) שכן מנהג ירושלים ת"ו עפ"י הגר"ש סלנט והגר"מ אריק זצ"ל, שלא לצאת ב"שמור ונעבד" וגם שלא להחזיק ידי עוברי עבירה. **ד.** אחרי סוכות יש לשמור על קדושת האתרוג ולא להפסידו בידיים או לשנות מדרך אכילתו, על כן אין לנעוץ בו ציפורנים כדי להריחו בהבדלה. **ה.** יש לזכור לקיים בו מצות "ביעור" כשהגיע זמנו, והוא ברוב השנים בחודש שבט (שו"ת משנת יוסף ג, לד עפ"י הגר"ש סלנט) ובמכתב מהמהרי"ל דיסקין זצ"ל שהיה מחמיר לאוכלו מיד לאחר החג, וכן ציוה מרן החזו"א זצ"ל (קצור דיני שביעית עמ' קיז). **ו.** מותר לעשות מאתרוג ריבה או ליפתן [קומפוט] אבל אסור לעשות ליקר מאתרוג שביעית כיון שזה מקלקל הפרי אבל מותר לעשות ליקר מהקליפות (דעת מרן הגר"ש אויערבך זצ"ל) את המים שבישלו בהם את האתרוגים יש לשמור בקדושת שביעית אא"כ הינם מרים שאינם ראויים אפילו לשתית בהמה (תורת הלוי להגר"ש ואזנר זצ"ל שביעית יג, כא מכת"י).

לולב: כיום שאין משתמשים בו לכיבוד (טאטוא) – על כן אין בו קדושת שביעית (שלחן שלמה שביעית עמ' רג שו"ת שבט הלוי א, קפא ושו"ת חשב האפוד ב, קכב).
הערה: אסור לקטוף לולבים או ענפי דקל בלי רשות הבעלים, בין בשביעית בין בשמינית, ואינו יכול לסמוך על המחמירים, שיש קדו"ש. אכן, התמרים הם הפקר וקדושים בקדושת שביעית לכל הדעות.

הדס: כיון שנוטעים אותו לצורך מצוה ולא להריח – אין בו קדושת שביעית (מהרי"ל דיסקין זצ"ל בשו"ת ציץ הקודש א, טו) אכן יש להחמיר אם אפשר, ולרכוש את ההדסים שהקפידו בגידולם על דיני שביעית כהלכה וכשאי אפשר להשיג אחרים, אפשר לסמוך על המתירים "שמור ונעבד" בדיעבד (חזון איש שם). ואסור לקטוף הדסים בלי רשות הבעלים, כנ"ל בלולב.

ערבה: אין בה קדושת שביעית לכל הדעות (ספר קדושת שביעית, קונטרס ארבעה מינים).

הורדת הטבעות בעת נטילת הלולב

אשה פטורה ממצות לולב (רמ"א תרנח, ט) ככל מצות עשה שהזמן גרמא, אולם בנות אשכנז רשאיות אף לברך על הלולב (משנ"ב תרנד, א ותרנח, מא) ויש שכתב שנחשבת מצוה זו לגביהן, כאילו קיבלוה על עצמן כחובה (שו"ת רע"א בהשמטות לסי' א). ובת ספרד, יש אומרים שלא תברך (ברכי יוסף תרנד, ב בשם רבו הגאון רבי יונה נבון זצ"ל, וכן דעת הגר"ע יוסף זצ"ל ראה שו"ת יחוה דעת א, פח-פט), ויש הסוברים שגם בנות ספרד תברכנה על הלולב (ברכי יוסף שם ובספרו יוסף אומץ סי' פב "נהגתי לומר לנשים שיברכו על הלולב וכמנהג קדום שהיו נוהגות הנשים בעיר הקודש, הגם שמרן פסק שלא יברכו, נראה דאילו שלטו עיניו הקדושות בתשובת רבי יעקב ממרו"ש וכו' ודאי כן היה פוסק ומנהיג" וכן כתב כף החיים תקפט, כג, שכן היה מנהג ותיק בירושלים שהנשים הספרדיות גם הן ברכו על הלולב, ובשו"ת רב פעלים ח"א בסוד ישירים סי' ב שכן היה מנהג הנשים בבבל. וידוע שמרן הגר"ע יוסף בבחרותו כשהיה בבית הגאון רבי יהודה צדקה זצ"ל ראה שאמו ע"ה ברכה על הלולב, ולשאלתו, הרי אסור לאשה לברך על הלולב? ענתה: "כך הורה לי לברך מן הבן איש חי בעצמו, ומצוה עלי לקיים דברי חכמים". **פסק החפץ חיים זי"ע במשנ"ב תרנא**, לו: מן הדין יש לחשוש ולהסיר את הטבעות בעת שמברכים על הלולב, ומי שלא הסיר – יחזור ויטול בלא ברכה.

הושענא רבה שחל במוצאי שבת

נוהגים להיות ערים בליל הושע"ר מפני שהוא ליל גמר החתימה (משנ"ב תרסד, א פע"ח שער כט ושער הכוונות דף קב), יש נוהגים לקרוא ספר דברים – משנה תורה, ויש הקוראים אותו בציבור מתוך ספר תורה בלא הברכות, ובמנהגי האדר"ת זצ"ל עמ' קלט "ליל הושע"ר קראתי משנה תורה בהסוכה שלי, בס"ת שלי וכו' ולהשערתי קבעו זאת רבותינו הראשונים ז"ל לזכר מצות הקהל שקרא המלך משנה תורה בבית המקדש בחג הסוכות". נשים רשאיות לומר התיקון, שיש בו חותם הדין, "וגם נשי בעי חיי" (בן איש חי ובשו"ת רב פעלים). **הערה:** בשבת חול המועד, אין לומר: לכו לישון כדי שיהא לכם כוח להיות ערים בלילה, מפני שיש בזה כזלזול בשבת, שישנים בה, על מנת לקבל כוחות ליום הבא (מג"א סי' רצ עפ"י ספר חסידים) ואפשר לומר "מי שישן אוגר כוחות".

קריאת התהלים

הנוהגים לגמור תהלים בהושענא רבה, יש המתחילים אחר חצות הלילה: (12:28) אף שמן הדין התירו לקרותם אף קודם חצות, מפני שהם ימי רחמים ורצון (שו"ת לבושי מרדכי או"ח קפו ושו"ת בצל החכמה ד, מד), והמקדימים נזהרים להתחיל עכ"פ רק אחרי זריחת אור הלבנה – 22:54.

הפרידה מהסוכה

סיימו לאכול בסוכה, ביום הושע"ר מכל מקום אין לסותרה, שכל היום עומדת לאכילה ולשינה (שו"ע תרסו, א) לאחר הגעת זמן מנחה קטנה - 15:54 מוציאים הכלים והשולחן וכו' שצריכים ליום טוב בבית מן הסוכה (שו"ע שם פמ"ג וכף החיים, ב) ולעת ערב נפרדים מהסוכה בטעימה בה, בישיבה, ולאחר מכן אומרים את ה"יהי רצון וכו'" הנדפס בסידורים (רמ"א תרסז, א). ומנהג חסידים ואנשי מעשה בטרם יוצאים מהסוכה מנשקים לה, ויוצאים בהליכה לאחורנית (כף החיים שם, ח). והמעוניינים לאכול או לישון בסוכה בשמיני עצרת-שמחת תורה, יסירו במקום אחד בסך ד' על ד' טפחים (32 על 32 ס"מ), ואמר לי הגרי"ש אלישיב זצ"ל שלדעתו די להניח בסוכה קדירה גדולה במקום בולט שע"י זה ניכר שאין האכילה או השינה למצוה.

מצות הקהל

מדי שבע שנים, בחג הסוכות שלאחר שנת השמיטה, מתקיים מעמד הקהל, והלוואי ובימינו תיוושע יהודה וירושלים ונזכה לקיים המצוה כאשר נצטוינו בתורתנו, דברים לא, י-יג:

"ויצו משה אותם לאמר מקץ שבע שנים במועד שיצת השמיטה בוזג הסוכות,

בבוא כל ישראל לראות את פני ד' אלקיך במקום אשר יבזור, תקרא את

התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם, הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך,

למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ד' אלקיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת, ובזניהם אשר

לא ידעו, ישמעו ולמדו ליראה את ד' אלקיכם כל הימים אשר אתם זויים על האדמה אשר אתם

עוברים את הירדן שמה לרשתה"

המצוה תתקיים בעז"ה במוצאי יו"ט ראשון של סוכות, וכדברי הרמב"ם חגיגה ג, ג: "מהיכן הוא קורא? מתחילת חומש אלה הדברים עד סוף פרשת שמע, ומדלג ל"והיה אם שמוע וגו'" ומדלג ל"עשר תעשר" וקורא עד סוף ברכות וקללות עד "מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב" ופוסק

במהרה בימינו אמן – מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון